Red Čuvara grada Zagreba

Povijest u slikama

Srednji vijek

Feudalno društvo i Križarski ratovi

školska knjiga

Red Čuvara grada Zagreba

Povijest u slikama

Srednji vijek

Feudalno društvo
i
Križarski ratovi

II. izdanje

Zagreb, 2020.

školska knjiga

Izdavač
Školska knjiga, d. d.
Zagreb, Masarykova 28

Za izdavača
dr. sc. Ante Žužul

Urednici
dr. sc. Deniver Vukelić
Sonja Miličević Vukelić, prof.

Recenzentica
Sonja Bančić, prof.

Grafičko-likovno oblikovanje
Krešimir Serdarušić

Grafičko-likovni urednik
Romana Župančić

Lektorica
Jasna Penzar

Korektorica
Božena Pavičić

Slikovni materijal
Red Čuvara grada Zagreba
Piktoteka Školske knjige

Fotografije
Nevio Smajić
Korana Jelovac

Tisak
Grafički zavod Hrvatske, d. o. o., Zagreb

Izdavanje je ove knjige u sklopu projekta „Povijest u slikama" 2019./2020. godine, pod pokroviteljstvom Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, financirano u sastavu programa Dodjele bespovratnih sredstava projektima udruga u području izvanistitucionalnog odgoja i obrazovanja djece i mladih u školskoj godini 2019./2020.

Tiskanje završeno u veljači 2020. godini.

Drage učenice, dragi učenici!

Dobro došli na jedno sasvim drukčije putovanje kroz povijest. Na to će vas putovanje povesti naši putnici kroz vrijeme koje ste upoznali gledajući kratke filmove snimljene s njima. Prije nego što oni dođu, valjalo bi se prisjetiti vremena i prostora iz kojega dolaze, njihova svijeta koji je drukčiji od vašega. Ova će vam knjižica pomoći da se bolje pripremite za njihov posjet i učiniti vam lakšim shvaćanje bitnih značajka njihova vremena, prostora i načina na koji žive i rade. Dok je čitate, u bilježnicu zapišite sve što vam nije jasno i pitanja koja želite postaviti našim putnicima kroz vrijeme o njihovu svakidašnjem životu i svijetu u kojemu žive te im ih, kad dođu – postavite!

Do skorog viđenja

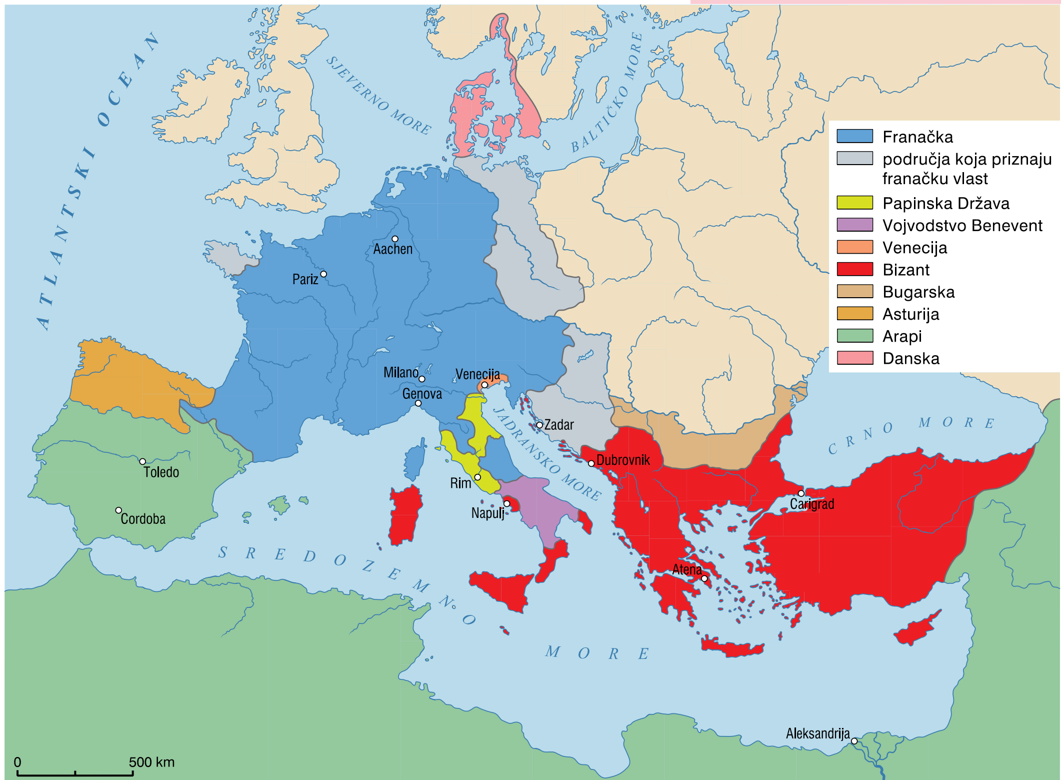
vaša Klio

Feudalno društvo

Franačko Carstvo u doba Karla Velikog početkom IX. stoljeća

FRANAČKA U IX. STOLJEĆU

Nakon pada Zapadnoga Rimskog Carstva u V. stoljeću **germanska plemena** osnivaju mnogobrojne države. Te su države međudobno ratovale i nestajale.

Jedina germanska država koja se održala bila je **Franačka** nakon što je Klodvig ujedinio Franke. Klodvig je pripadao **dinastiji Merovinga**, a ta je dinastija između V. i VI. stoljeća učvrstila svoju vlast nad svim germanskim plemenima na tom prostoru.

Ugovor u Verdunu

U VIII. stoljeću, usponom vojskovođe **Karla Martela**, vlast preuzima **dinastija Karolinga**. Martelov unuk **Karlo Veliki** krajem VIII. i početkom IX. stoljeća želi obnoviti Zapadno Rimsko Carstvo i osvaja velike prostore diljem zapadne i središnje Europe. Franačka postaje najmoćnijom državom zapadne Europe. Njezina vlast dopire i do hrvatskih povijesnih prostora – Istre, Primorske i

Zapadno Franačko Carstvo, Istočno Franačko Carstvo i Kraljevina Italije i Lotaringije nakon Verdunskog ugovora sredinom IX. stoljeća

Panonske Hrvatske. Papa je 800. godine okrunio Karla Velikog za **cara Rimskog Carstva**.

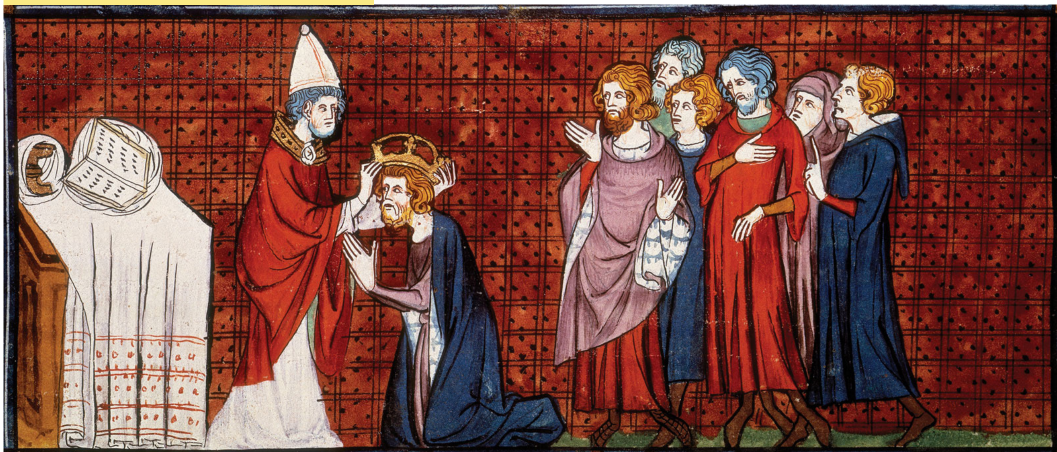
Nakon smrti Karla Velikog u prvoj se polovici IX. stoljeća njegovi unuci bore za vlast. Njihova je borba završila ugovorom sklopljenim u gradu Verdunu koji se naziva **Verdunskim ugovorom.** Prema tom su ugovoru unuci Karla Velikog među sobom Franačko Carstvo podijelili na tri djela – **Zapadno Franačko Carstvo (današnja Francuska)**, **Istočno Franačko Carstvo** (današnja Njemačka) te **Kraljevinu Italiju i Lotaringiju**.

Naši putnici kroz vrijeme žive upravo u doba poslije podjele velikog carstva koja je oslabila vlast dinastije Karolinga. Oslabljeno podijeljeno Carstvo postalo je metom napada mnogobrojnih drugih naroda.

Crta vremena s ključnim događajima u četverostoljetnom razvoju Franačke države

Papa kruni Karla Velikog za cara Svetoga Rimskog Carstva

Karlo Ćelavi, kralj Zapadne Franačke

Lotar I., kralj Središnje Franačke i Italije

POVIJESNI KONCEPT
UZROCI I POSLJEDICE

Franačka je država bila **središte dodira mnogobrojnih civilizacija** ranoga srednjeg vijeka, poput islamskog svijeta na području današnje Španjolske, Vikinga na europskom sjeveru i Istočnoga Rimskog Carstva na Mediteranu. Postala je izvorom buduće europske srednjovjekovne kulture, ponajprije kršćanske – zbog bliska odnosa s Papinskom Državom. Bila je i primjer stvaranja temeljnih srednjovjekovnih feudalnih odnosa, uspona dvorske kulture i složene politike europskih središta moći. Raspad velike Franačke Države Karla Velikog u doba njegovih unuka na tri velika Carstva odredit će i sudbinu današnje Europe – stvarajući tri civilizacijska kruga: **francuski**, **njemački** i **talijanski**. Nekoliko je važnih trenutaka u franačkoj povijesti. Ti su trenutci: Klodvigovo prihvaćanje kršćanstva i utemeljenje države pod dinastijom **Merovinga**, zatim uspon majordoma Karla Martela koji će u VIII. stoljeću ujediniti Franačku od dinastijom **Karolinga**. Iz dinastije Karolinga potječe jedan od najpoznatijih vladara europske povijesti, Martelov unuk Karlo Veliki. Upravo je njega godine 800. papa okrunio za novog cara Svetoga Rimskog Carstva. Karlo Veliki je tako dobio moć da nastavi zapadnorimsku tradiciju vladanja Europom. No niti pola stoljeća poslije, Karlovi unuci, **Karlo Ćelavi**, **Lotar I.** i **Ludovik II.**, podijelili su veliko Carstvo na tri dijela – Karlo Ćelavi postao je kraljem Zapadne Franačke koja će poslije postati Francuskom, Lotar I. kralj je Središnje Franačke i Sjeverne Italije, a Ludovik II. kralj Istočne Franačke kao Ludovik I. Njemački.

Nadgrobna ploča Ludovika II. Njemačkog, kralja Istočne Franačke

Karlo Ćelavi je imao i kosu i bradu, ali zvali su ga Ćelavi zbog gubitaka velikih dijelova zemlje!

SUSTAV FEUDALNOG DRUŠTVA U FRANAČKOJ

Sjetva

Nakon pada Zapadnoga Rimskog Carstva posve je propala i organizacija države i podjela imovine. Diljem Europe, pa tako i na tlu buduće Franačke Države, pripadnici novodoseljenih naroda živjeli su u malim seoskim zajednicama, **seoskim općinama**, kao **slobodni ljudi**. Sami su proizvodili svu potrebnu hranu, odjeću, oruđe i druge životne potrepštine.

Osnovno im je zanimanje bilo **poljodjelstvo**, a količina obradive zemlje bila je glavno mjerilo bogatstva. Zemlja se ubrzo počela **nasljeđivati** unutar jedne obitelji, a pašnjaci, livade i šume bili su zajedničko vlasništvo. Novac je gotovo nestao jer je trgovina zamrla, a gradovi propali te se Europa vratila u razdoblje robne razmjene.

Iako su seljaci u početku bili slobodni, ubrzo su počeli gubiti slobodu i postajali sve **ovisnijim obrađivačima zemlje**. Naime, sva je zemlja u državi potpala pod vlast kralja, a najveći je posjed bio **kraljevski posjed**. U početku je kralj svoje službenike, umjesto novcem, plaćao davanjem **zemljišnih posjeda** iz svojega kraljevskog posjeda, ali vrlo je brzo počeo davati i zemlju iz seoskih općina na kojoj su živjeli slobodni seljaci.

Berba

Osim dijeljenja zemlje – što je seljake učinilo ovisnima o novim gospodarima, velike su im probleme stvarali **oružani upadi pljačkaša**. Zbog tih su napada trebali zaštitu i pomoć u obrani koju su mogli dobiti jedino od moćnih vojnih vođa. Stoga bi ih seljaci, u zamjenu za zaštitu, priznavali za **gospodare**.

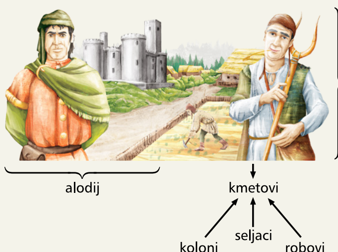
Društvena piramida odnosa u feudalnom društvu

Ti bi novi moćni vlasnici zemljišnog posjeda (feuda) – **feudalci** seljacima ostavljali zemlju za obradu, ali pod uvjetima koji su seljake činili ovisnima o njima. Tako su se oni pretvarali u **kmetove – ovisne, neslobodne seljake**. U to je doba većina ljudi živjela na selu, a vlastelini su mogli posjedovati i nekoliko sela.

U novonastalu feudalnom društvu upravo je odnos prema zemlji određivao podjelu društva na dva osnovna sloja: **feudalce** kao vlasnike i posjednike feuda i **kmetove** kao o njima ovisne obrađivače zemlje.

Koje su se promjene u gospodarstvu i društvu dogodile u Europi nakon pada Zapadnoga Rimskog Carstva?

Svaki je feud bio podijeljen na dva dijela – manji na kojemu je živio feudalac i koji se nazivao **alodij** i veći na kojemu su živjeli i koji su obrađivali kmetovi, a nazivao se **selište**.

Kmetovi su obrađivali alodij za feudalca i to im je bila dužnost koja se zvala **tlaka**, a od uroda obrađivane zemlje na kojoj su živjeli, **selišta**, morali su feudalcu davati dio. S te zemlje nisu mogli otići već su kmetovi bili **doživotno** te bi zajedno sa zemljom mogli biti prodani ili darovani drugom gospodaru.

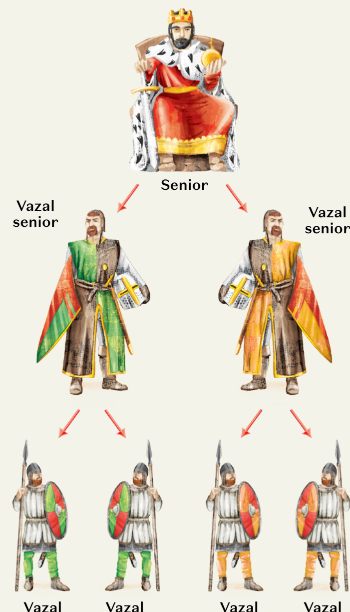
Uz kralja je najveća davanja imala pravo ubirati i **Crkva**. Osim sa svojih posjeda, ubirala je za sebe i **desetinu svih prihoda** s ostalih zemljoposjeda. Osim Crkvi i feudalcu, kmetovi su dio poreza morali davati i državi, a Crkva i feudalci državi nisu plaćali porez.

Tlaka

Komendacija i vazalna prisega

Postojala je razlika između moćnijih i slabijih feudalaca. Najmoćniji je feudalac bio kralj i on je kao senior (gospodar) sklapao **vazalsko-seniorski odnos** sa svojim glavnim službenicima, grofovima, namjesnicima i vojskovođama. Oni su slične odnose sklapali sa svojim podređenima i tako je nastajala **feudalna piramida**.

Feudalni odnos gospodara i vazala počivao je na **dvjema osnovama**. Prva je bila materijalne prirode, dakle gospodarevo **davanje dijela zemlje** vazalu za njegovo vojno službovanje, a drugi je dio bio njihovo ceremonijalno javno povezivanje **vazalnom prisegom**. Vazalna se prisega davala tijekom posebne ceremonije zvane **komendacija** (lat. *commendatio*), a s njom bi se službeno stvorila veza između gospodara (lat. *senior*) i slobodnog čovjeka koji bi tako postao njegovim vazalom (lat. *vassus*). Najstariji podatak o komendaciji nađen je upravo u Franačkoj i potječe iz VII. stoljeća, ali model vazalnog odnosa još je stariji i potječe iz antike.

Ceremonija komendacije sastojala se od dva dijela. Prvi je dio bio **čin poštovanja prema gospodaru**, a drugi **vazalna prisega**. Čin se poštovanja izvodio tako da bi budući vazal stao pred gospodara praznih ruku i bez oružja, pokazujući time potpunu pokornost njegovoj volji, potom bi sklopio dlanove kao u molitvi te ih tako ispružio prema gospodaru. Gospodar bi svojim dlanovima obujmio ruke budućeg vazala kako bi pokazao svoju nadmoć u njihovu odnosu, a taj se čin nazivao **povezivanje ruku** (lat. *immixtio manuum*). Budući bi vazal javno priopćio

Zašto je vazalu bilo važno naglasiti da je slobodan čovjek? Što misliš, zašto se vazal zaklinjao na Bibliju ili relikviju svetca?

da želi postati vazalom tog gospodara, a gospodar bi objavio svoje prihvaćanje. Nakon toga bi vazal položio ruku na Bibliju ili relikviju svetca te se gospodaru zakleo na vjernost i zaštitu. Postojale su različite vrste vazalnih odnosa – ovisno o potrebi. Postojao je **privremeni i doživotni vazalni odnos**, a poslije je u povijesti jedan vazal mogao biti u službi više različitih gospodara.

Osim svjetovnih feudalaca i kršćanski su nadbiskupi, biskupi i pojedini samostani mogli biti feudalci jer su od kralja također dobivali zemljišne posjede.

U Franačkoj je, u prijevodu na hrvatski jezik, vazalna prisega glasila ovako:

Vaša milosti, kao slobodan čovjek zaklinjem se pred Bogom i ovim časnim ljudima da ću vas za vaše dobročinstvo i za vašu zaštitu vjerno služiti i slušati uvijek i svagda protiv svih i svakoga i da ću do kraja života ostati pod vašom vlašću i vašom zaštitom. Vaši prijatelji odsad su i moji prijatelji, a vaši neprijatelji i moji neprijatelji!

Čin komendacije ili vazalne prisege

Edikt iz Pistresa Karla Ćelavog o franačkom novcu, 864. godine

Franački kraljevi mnogobrojnim su zakonima uređivali franačku državu. Da bi lakše nadgledali moć lokalnih i regionalnih sudova imenovali su nadglednike pojedinih krajeva zvane **izlasanicima gospodara** (lat. *missi dominici*). Ti su izaslanici uvijek radili u parovima kako bi ih bilo teže potkupiti. Njihov je posao bio nadgledanje rada sudova. Brinuli su se o izvršenju pravde, poštovanju kraljevskih prava, ispravnosti uprave grofova i vojvoda, rada svećenstva i slično.

Na **koncilu u Pistresu** [Pistru] održanu 864. franački kralj **Karlo Ćelavi** donio je službene odluke o **kovanju i prihvaćanju novca** u državi i kažnjavanju krivotvoritelja. U Franačkoj se po tom zakonu moglo kovati novac samo na devet mjesta, a zatim se ta brojka smanjila na tri mjesta (jedno je od njih bilo kraljevski dvor).

Pogledajmo neke od zanimljivih članaka iz tog zakona:

„**Članak 8**.

Naređujem da svi denari, ispravne težine i sadržaja, kako je određeno u kapitularima naših predaka i kraljevskih roditelja, (...), ne smiju biti odbijeni sve do Martinja.

Članak 10.

A od vremena blagdana sv. Martina, u čitavom kraljevstvu, osim ovih naših novaca ne smiju se više primati ikoji drugi. A od toga dana, tkogod da kuje

Denar Karla Ćelavog

druge denare za poslovanje trebaju ga grof ili drugi službenik lišiti te mogućnosti (...).

Članak 11.

Na našem novom denaru na jednoj strani bit će naše ime u krugu s monogramom našeg imena u središtu, a na drugoj strani ime države i križ u središtu.

Članak 13.

Oni koji nadziru izradu novca, neka bez želje ili dobiti, odaberu vjerne kovače novaca, kao da traže našu hvalu ili milost Božju. I neka kovači novaca prisegnu da će svoju službu činiti vjerno, kao što to najbolje znaju. I da neće raditi denare od miješanih metala ili lakše težine niti da će ikada pristati na to. (...) Ako bude prijavljeno da je netko postupio suprotno svojoj prisezi, bit će suđen Božjim sudom, i ako mu se dokaže da je prekršio svoju prisegu ostat će bez ruke kao što je određeno za krivotvoritelje novca (...) i kao krivokletnik i uništavatelj siromašnih bit će podvrgnut javnoj kazni po naredbi biskupa – jer nije počinio veće prijevare, ako je kovao denare od miješana metala ili lakše težine, kao i da je uzeo srebro od Države ili Crkve, ili siromašnih, kujući srebro s lošom namjerom. U regijama gdje se suđenja provode po rimskom pravu, bit će osuđen u skladu s tim zakonima.”

(*Monumenta Germaniae Historiae, Legum,* Alfred Boretius and Victor Krause, eds., (Hanover, 1897), Sectio II, Tome II, pp. 314 – 319)

Rutpert Jaki, Adelais od Amboise i Egbert, tri svijeta u jednom

Rutpert [Ruper] Jaki, zvan i **Robert IV. od Wormsa**, sin je Rutperta III. od Wormsa iz Istočne Franačke. Markgrof je Neustrije, pokrajine u Zapadnoj Franačkoj. U doba kralja Ludovika I. Njemačkog koji je vladao u Istočnoj Franačkoj, Rutpert Jaki sa svojom obitelji seli iz Istočne u Zapadnu Franačku. Nakon njegova dolaska kralj Karlo Ćelavi daje mu u posjed opatiju Marmoutier [Marmutje], a zatim ga postavlja i na položaj izaslanika gospodara (lat. *missus dominicus*) u provincijama Maine [Mein], Anjou [Anžu] i Touraine [Turen]. Zadaća pokrajine Neustrije bila je braniti Zapadnu Franačku od napada i pljačkā Vikinga i Bretonaca. Rutpert je u nekoliko navrata zbog političkih razloga izmjenjivao odanost Zapadnoj i Istočnoj Franačkoj, no uvijek se vraćao Karlu Ćelavom koji mu je tada davao još više zemlje i moći. Tako je Rutpert dobio i dijelove Burgundije, a kralj Karlo Ćelavi ga je proglasio i grofom od Anjoua. Karlo Ćelavi mu je dao i vlast nad važnom opatijom Svetog Martina od Toursa. Rutpert je oženjen Adelaideom od Toursa [Tura], kćeri Huga od Toursa i s njom ima jednog sina Oda.

Adelais od Amboise [Amboaz] supruga je vikonta (podgrofa) Ingelgera [Anželžija] od Anjoua, vazala Rutperta Jakoga. Potječe iz ugledne franačke obitelji iz doline rijeke Loire [Lore], nećakinja je Adelarda, nadbiskupa od Toursa i Raina i biskupa od Andegavisa. Ujak Adelard udao ju je 865. za Ingelgera kojeg nazivaju *miles optimus* (lat. *najbolji vojnik, vitez*). Ingelger je odani vazal Rutpertu i kralju Karlu Ćelavom, pa je za svoje zasluge dobio zemlju i vojno zapovjedništvo. Adelais je udajom kao miraz donijela Buzençais [Bizonse], Châtillon-sur-Indre [Šatjen sirandr] i utvrdu Amboise [Amboaz].

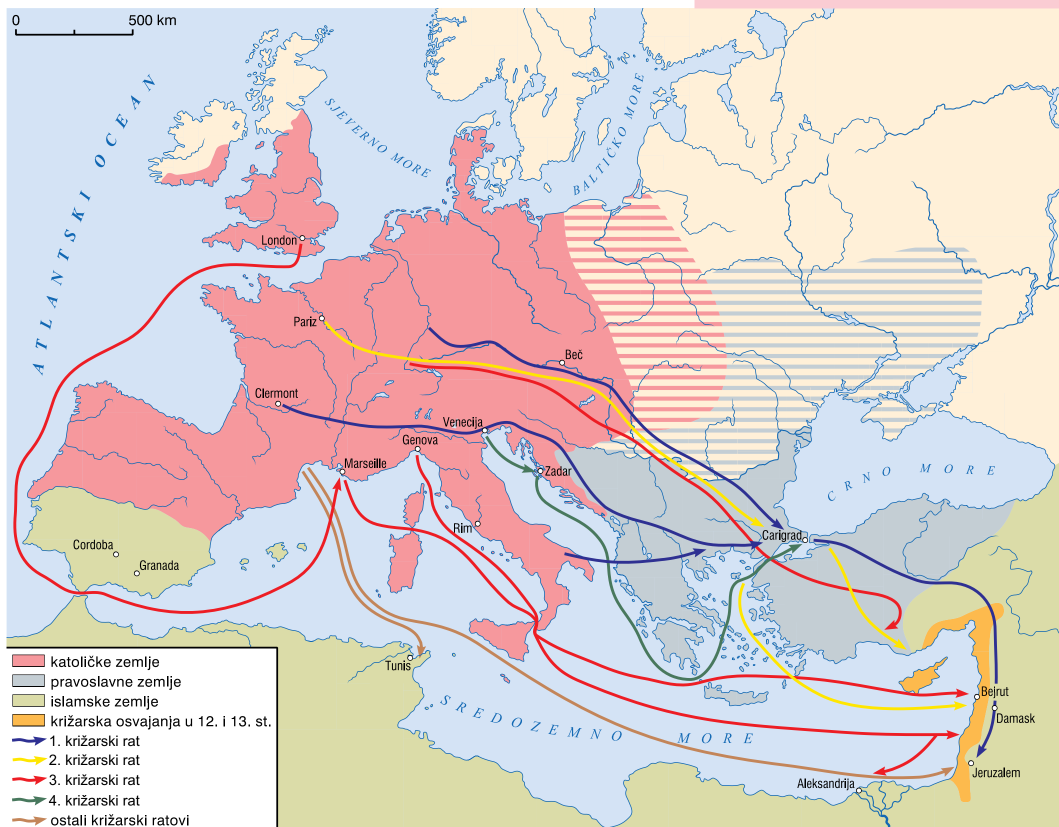
Egbert je seljak, rođen u selu pokraj grada Andegavisa na rijeci Majni, živi i radi na zemlji koju je njegov otac dobio od Ingelgera i kmet je obitelji Ingelgera i Adelais. Oženjen je i ima sedmero djece. S njima živi i njegova majka.

Kako bi izgledao život ove tri osobe o kojima si upravo čitao / čitala. Skiciraj / nacrtaj životni trenutak sva tri lika (primjerice što rade ujutro, popodne ili navečer, kako izgleda njihov dom i sl.). U bilježnicu zapiši pitanja koja želiš postaviti našim putnicima kroz vrijeme o njihovu svakidašnjem životu i svijetu u kojemu žive te, kad dođu, pitaj ih!

Križarski ratovi

Križarski ratovi

U srednjem vijeku bilo je više križarskih ratova. No kad kažemo križarski ratovi, mislimo ponajprije na **prve križarske vjerske ratove** koji su se odvijali između europskih kršćanskih država i muslimanskih arapskih država oko dijelova **Svete zemlje**, odnosno područja između rijeke Jordan i Sredozemnog mora. Ti su se ratovi odvijali između 1095. i 1291. godine, a ukupno je bilo **devet** velikih ratova.

Između Prvoga i Trećeg križarskog rata križari su osnivali **mala kraljevstva** u Svetoj Zemlji, osvajali gradove i gubili ih. Arapski sultan **Saladin** u velikoj

je **Bitci kod Hattina** 1187. godine porazio križarsku vojsku, osvojio Jeruzalem i gotovo sve križarske utvrde u Svetoj zemlji. **Treći križarski rat** u čije su doba živjeli naši putnici kroz vrijeme trajao je četiri godine krajem XII. stoljeća – od 1189. do 1192. godine – a naziva se i **Križarskim ratom kraljeva** jer su ga vodili europski vladari od kojih su najvažniji engleski kralj **Rikard I. Lavljeg Srca**, francuski kralj **Filip II. August** i car Svetoga Rimskog Carstva **Fridrik Barbarossa** protiv arapskog vladara i vojskovođe **Saladina** radi osvajanja važnih gradova Akre i Džafe te zauzimanja Jeruzalema koji je 1187. godine Saladin osvojio. Rat je završio djelomičnim

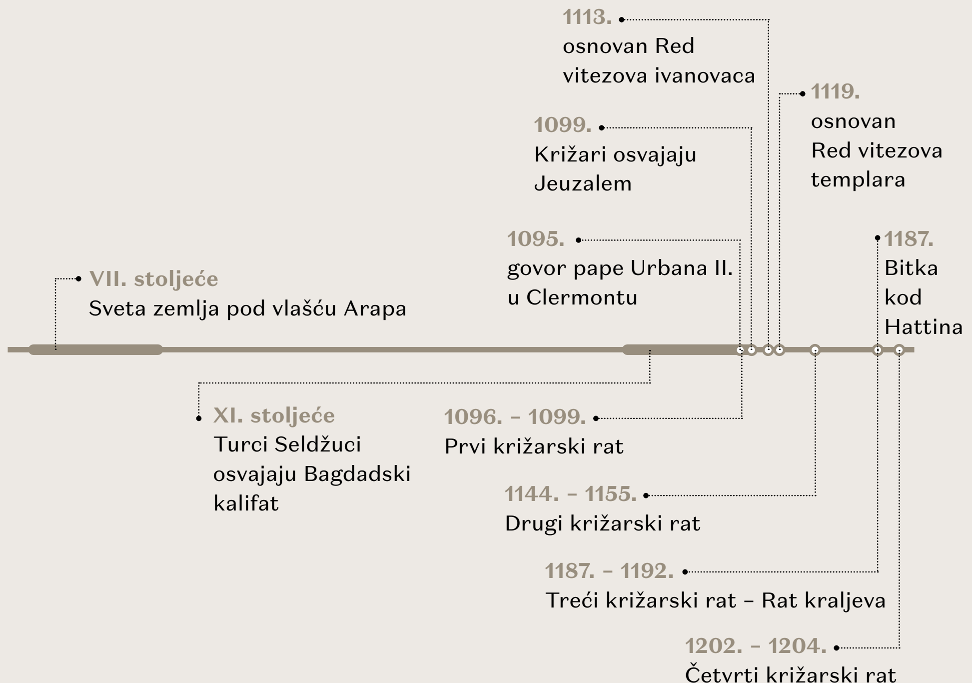

Jeruzalem

uspjehom križara – osvojeni su Akra i Džafa, ali Jeruzalem je i dalje ostao u Saladinovim rukama što će poslije potaknuti i Četvrti križarski rat.

Početak križarskih ratova

Sveta je zemlja već od VII stoljeća bila pod vlašću Arapa. Oni nisu ugrožavali kršćane i Židove niti su ometali **europske hodočasnike** koji su posjećivali svoja sveta mjesta. No taj se vjerski suživot iz temelja mijenja polovicom XI. stoljeća kada **Turci Seldžuci** preuzimaju vlast u **Bagdadskom kalifatu** i počinju ugrožavati **Bizantsko Carstvo**.

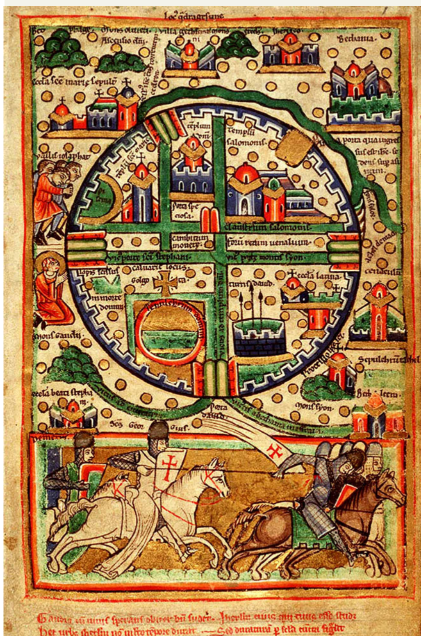

Crta vremena križarskih ratova

Karta Svete zemlje iz XIV. stoljeća

Nakon pobjede nad bizantskom vojskom Seldžuci osvajaju Malu Aziju, Siriju i Palestinu. S tih su područja istisnuli grčki jezik i kršćanstvo i umjesto njih širili arapski jezik i islam. Bizantski je car Aleksije I. zatražio pomoć od **rimskog pape**.

Tadašnji rimski papa **Urban II.** pristao je pomoći bizantskom caru. U govoru koji je održao **1095. u Clermontu** sve kršćane poziva da oslobode Jeruzalem i Svetu zemlju od muslimanske vlasti. Osim toga, drugi važan cilj ratnog pohoda protiv muslimana bila je želja za postizanjem većeg jedinstva između dviju kršćanskih crkava, **pravoslavne i katoličke**, koje su se četrdeset godina prije velikim raskolom razdvojile. Tako je **1096.** počeo **Prvi križarski rat**. Križare je pokretao golem vjerski zanos, mnogi su se nadali **oprostu svih svojih grijeha** i izravnu odlasku u raj. Druge je pak pokretala želja za uzdizanjem u feudalnoj piramidi, dobivanjem časti i slave te financijskih i političkih koristi. Seldžuci su u doba napada bili razbijeni u sitne suparničke države. Tijekom trogodišnjeg ratovanja križari su u nekoliko navrata pobijedili muslimane, osvojili su važan i velik grad Antiohiju te **1099.** godine uspjeli osvojiti **Jeruzalem** i osnovati **Jeruzalemsko Kraljevstvo**.

Križarska karta Jeruzalema iz XII. stoljeća

Križari i Saraceni

U doba kad je papa Urban poticao na prvi križarski rat, riječ **„križar"** i „križarski" uopće nije postojala. Upotrebljavani su pojmovi **„putovanja"** (lat. *iter*) i **„hodočašća"** (lat. *peregrinatio*). Tek je krajem XII. stoljeća uveden pojam „križara" (lat. *crucesignatus*) kao osobe koja je označena križem.

Od XIX. stoljeća povjesničari križarske ratove u Svetoj zemlji između XI. i XIII. stoljeća shvaćaju kao **devet zasebnih ratova i kampanja**, iako se neki mogu držati jedinstvenim ratom, ili križari uopće nisu stigli do Svete zemlje te su te kampanje postigle druge rezultate, poput primjerice Četvrtoga križarskoga rata u kojem će biti osvojeni Zadar i Konstantinopol.

U to je doba europski naziv za Muslimana bio **Saracen**, a svi ostali nazivi bili su iznimno rijetki. Muslimanski pak povjesničari tog doba križarske su ratove nazivali **Franačkim ratovima**, a sve su Europljane u pravilu nazivali **Francima** ili **Franđima**.

Opsada Jeruzalema

Koji su bili uzroci križarskih ratova? Koji su bili razlozi nastanka viteških vojnih redova?

Viteški vojni redovi

Viteški vojni redovi (lat. *Militaris ordinis*) stvoreni su kao **katolička vjerska društva** u doba križarskih ratova kako bi štitili hodočasnike i druge kršćane u Svetoj zemlji i na Pirenejskom poluotoku u doba muslimanskog vojnog širenja. Članovi, s titulom **viteza**, najčešće su bili **svjetovnjaci** koji su surađivali sa svećenstvom, ali i mnogi su od njih

uzimali **redovničke zavjete** poput siromaštva, čistoće i pokornosti.

Najvažniji međunarodni viteški vojni redovi su vitezovi **Reda svetog Ivana Jeruzalemskog**, zvani još i **hospitalcima** ili **ivanovcima**, vitezovi **Reda siromašnih Kristovih vojnika i Solomonovog hrama** ili **templari**, vitezovi **Reda Svetoga Groba** ili **sepulkralci** i vitezovi **Reda svetog Lazara Jeruzalemskog** ili **lazariti**. Nacionalnih viteških redova bilo je mnogo, a najpoznatiji su bili vitezovi **Reda teutonskih vitezova doma svete Marije Jeruzalemske** ili **teutonci**.

Svi su ti redovi nastajali kao odgovor kršćanske crkve na višestruko širenje muslimanskih država na Bliskom istoku te na usmjeravanje europskog plemstva prema zajedničkim ciljevima umjesto međusobnog ratovanja.

Na što prvo pomisliš kada danas čuješ riječ „hospital”?

Uloge viteških redova

Često je politička, gospodarska i društvena uloga vojnih viteških redova zasjenjena njihovim **vojnim aspektima** u doba križarskih ratova. Oni su pak, prema svojim organizacijama, postali široko rasprostranjene **velike ustanove** sa sjedištima u većini europskih država te tako imali široku i čvrstu strukturu. Većinu su njihova osoblja činili svjetovnjaci, a događalo se i da su članovi redovnici bili podređeni svjetovnim članovima.

Tako su, osim po vojnim aspektima, **vitezovi hospitalci** poznati po svojim **bolnicama, hospicijima, leprozorijima** i brizi o bolesnima i siromašnima

bilo koje vjere te po osmišljavanju i promicanju tehnika **obrade vune**, a **vitezovi templari** po svojoj razgranatoj **bankarskoj mreži**, sustavu mjenica i posudbi novca.

Ti redovi nisu bili samo muški – u samostanima, bolnicama i drugim ustanovama pod njihovom nadležnošću radile su i mnogobrojne **redovnice**.

Red sv. Ivana Jeruzalemskog – vitezovi hospitalci ili ivanovci

Početci **Reda sv. Ivana Jeruzalemskog** postoje već u VII. stoljeću kad je papa Grgur I. poslao ravenskog opata Proba da u **Jeruzalemu** sagradi **hospicij** ili **hospital** za zaštitu i liječenje kršćanskih hodočasnika. U IX. stoljeću car Svetoga Rimskog Carstva Karlo Veliki proširio je Probov hospital i dodao mu i knjižnicu. Početkom XI. stoljeća kalif Al Hakim uništio je i hospital i još tri tisuće drugih zgrada u Jeruzalemu. **Talijanski trgovci iz Amalfija** i Salerna dobili su desetljeće poslije od egipatskog kalifa Ali az-Zahira dopuštenje za obnovu jeruzalemskog hospitala. Sagradili su ga na mjestu **samostana Svetog Ivana Krstitelja** i u njemu otada njegu hodočasnika vode redovnici benediktinci. Upravo je od njih nastao hospitalski redovnički red koji se okupio oko **blaženog Gerarda** čija je osnivačka uloga potvrđena papinskom bulom iz **1113. godine**. Hospital je nastao u **Muristanskoj četvrti Jeruzalema** kako bi se brinuo za siromašne, bolesne i ranjene hodočasnike u Svetoj zemlji. Gerardov nasljednik **Raymond du Puy** osniva veću

Raymond du Puy, drugi veliki meštar vitezova ivanovaca

hospitalsku bolnicu u blizini Crkve Svetoga groba. U početku se red hospitalaca brinuo samo za **logistiku i zdravlje hodočasnika**, no vrlo je brzo počeo pružati i **oružanu potporu** – pratnjama hodočasničkih skupina čime je utemeljen i njegov **vojni viteški aspekt**. Do sredine XII. stoljeća red se podijelio na **vojnu braću** i **one koji liječe**. Red je bio prepoznatljiv po tome što su njegovi pripadnici nosili **bijeli križ na crnim haljama**, a od polovice XIII. st. **crvenu nadtuniku s bijelim križem**. Njihova je povlastica bila – odgovarati jedino **papi**, a ne svjetovnim vlastima – što je uključivalo i poreze i davanja. Na vrhuncu Jeruzalemskog Kraljevstva hospitalci su držali sedam velikih utvrda i oko 140 drugih imanja u Svetoj zemlji. Dvije su najvažnije hospitalske utvrde bile **Krak de Chevaliers** i **Margat**.

Vitez ivanovac

Red siromašnih vitezova Krista i Salomonova hrama – vitezovi templari ili hramovci

Red siromašnih Kristovih vojnika i Solomonovog hrama kao vojni red osnovan je nakon Prvoga križarskog rata kako bi njegovi članovi pomogli novom Jeruzalemskom Kraljevstvu u **obrani od Saracena** te kako bi zaštitili velik broj hodočasnika koji su se uputili u Jeruzalem nakon njegova osvajanja. Red je osnovao francuski plemić i vitez **Hugo de Payens** sa svojim vitezovima, a sjedište je reda bilo blizu mjesta na kojemu je nekad stajao **židovski Solomonov hram** (lat. *templum Salomonis*) pa je red po tome i dobio ime. Papa im je dao dopuštenje i oni su mu se, kao i ivanovci, zakleli na vjernost. Red se dijelio na vitezove, redovnike, perjanike i služeću braću, a na čelu Reda bili su **Veliki meštar** i **Veliko vijeće**. **Vojni dio reda** bio je podijeljen na teško opremljene vitezove kao **oklopno konjaništvo** i drugi dio – pripadnike nižih društvenih slojeva koji su činili **laku konjicu**. **Služeća braća** su se dijelila na ekonome koji su se brinuli o upravljanju imovinom reda i svećenike koji su se skrbili za duhovne potrebe pripadnika reda. Templari su ubrzo vrlo dobro organizirani i postaju važan čimbenik političke scene svojega vremena te od pape dobivaju i pravo na ubiranje poreza na područjima pod svojim nadzorom. Uz svoje redovite, uglavnom vojničke aktivnosti bave se i **bankarstvom** jer velik dio križara upravo njima povjerava na čuvanje svoju imovinu koju su nekom vrstom **mjenica** na siguran način mogli preuzeti na drugom, udaljenom mjestu.

Vitez templar

Iluminacija vitezova templara koji igraju šah

Papa Urban II.

Govor pape Urbana II. u Clermontu 1095. godine

„Iako ste, o djeco Božja, obećali još čvršće nego ikada održavati mir među sobom i štititi prava Crkve, još uvijek ostaje mnogo važnoga posla za vas. Odnedavna ubrzani božanskim naputkom, morate upotrijebiti snagu svoje pravednosti na još jednu stvar koja vas se tiče jednako kao i Bog. Vaša braća koja žive na istoku hitno trebaju vašu pomoć i morate požuriti i dati im je kako smo im često obećavali. Mnogi od vas su čuli, da su ih Turci i Arapi napali i osvojili područja Grčkoga Carstva kao i zapadnih obala Sredozemnog mora i Helesponta, koje zovu ruka svetog Jurja. Oni su osvojili mnoge i mnoge zemlje tih kršćana i pobijedili ih u sedam bitaka. Ubili su i zarobili mnoge, uništili su crkve i razorili carstvo. Ako dopustite da nastave s ovom nečistoćom, vjernike Boga napast će još jače. Stoga ja, ili bolje rečeno Gospodin, tražim od vas kao Kristovih čuvara da objavite ovo posvuda i uvjerite ljude bilo kojega staleža, pješaka ili viteza, siromašnog ili bogatog, da čim prije pomogne tim kršćanima da unište tu zlu rasu sa zemlje naših prijatelja. Ovo govorim vama koji ste ovdje prisutni, ali mislim to i za sve one kojih danas nema s nama. Štoviše, Krist tako zapovijeda:

'Svi koji umru na ovaj način, bilo na kopnu bilo na moru, ili u borbi s poganima, dobit će trenutno iskupljenje grijeha. To im dajem putem moći Božje koja mi je dana. O kakva bi to sramota bila ako bi takva prezrena i primitivna rasa, koja obožava demone, osvojila ljude koji imaju vjeru u svemogućega Boga i

Što je papa Urban II. tražio od europskih plemića? Na koji ih način pokušava ujediniti? Što misliš, zašto ih naziva Kristovim čuvarima?

koja je slavna po imenu Kristovom! Čime li će nas Gospodin kazniti ako ne pomognemo onima koji, zajedno s nama, ispovjedaju kršćansku vjeru! Neka oni koji su nepravedno navikli voditi osobne ratove protiv vjernika sada krenu protiv nevjernika i pobijede u ovome ratu koji je trebao početi već odavno. Neka oni koji su dugo bili pljačkašima sada postanu vitezovima. Neka se oni koji su se borili protiv svoje braće i rođaka bore na ispravan način protiv barbara. Neka se oni koji su služili kao plaćenici za malu plaću sada bore za vječnu nagradu. Neka oni koji su se do sada davali i tijelom i dušom sada rade za dvostruku čast. Počujte! Na ovoj će strani biti tužni i siromašni, a na onoj bogati; na ovoj strani neprijatelji Gospodinovi, a na onoj njegovi prijatelji. Neka oni koji idu ne odugovlače s putovanjem, neka iznajme svoje zemlje i prikupe novac za svoje troškove, i čim zima mine i proljeće dođe, neka gorljivo krenu na put s Bogom kao svojim vodičem."

Papa Urban II. drži u Clermontu govor u kojemu poziva na oslobođenje Kristova groba

(Fulcher of Chartres: *Gesta Francorum Jerusalem Expugnantium,* https://sourcebooks.fordham.edu/source/urban2-5vers.html, Bongars, *Gesta Dei per Francos*, 1, pp. 382 f., trans in Oliver J. Thatcher, and Edgar Holmes McNeal, eds., *A Source Book for Medieval History*, (New York: Scribners, 1905), 513-517)

Pismo magistru ivanovaca iz 1187. godine

Ovo je pismo najvjerniji uvid u događaje koji su odlučili o sudbini Jeruzalemskog Kraljevstva:

„Dajemo ti na znanje, gospodaru Archambault, meštre hospitalaca u Italiji, kao i svoj braći, o događajima koji su se dogodili u zemljama iza mora.

Znaj, dakle, da je kralj Jeruzalema bio blizu Seforije s velikom vojskom od približno trideset tisuća vojnika u vrijeme blagdana apostola Petra i Pavla, u savršenoj slozi s grofom od Tripolija, koji je također bio s vojskom. A Saladin, poganski kralj, približio se Tiberiji s osamdeset tisuća konjanika i zauzeo je. Nakon toga kralj Jeruzalema je napustio Seforiju i približio se Saladinu. I Saladin se približio njemu blizu Mareskalije u petak nakon festivala apostola Petra i Pavla. Bitka je započeta i tijekom čitavoga dana žestoko su se borili, ali noć prekide sukob. Tijekom noći kralj Jeuzalema utaborio se sa svojim šatorima blizu Salnubije, a sljedećega dana, u subotu, nastavio dalje sa svojom vojskom.

Oko trećega sata, meštar templara sa svom svojom braćom započeo je bitku. Nitko im nije pomogao i, s Božjim dopuštenjem, izgubili su većinu svojih ljudi. Nakon toga kralj se uz tešku borbu i s velikim poteškoćama probio s vojskom do Naima, udaljenog nedaleko, a zatim je grof od Tripolija došao kralju i natjerao da podigne šatore blizu planine, koja je svojevrsna utvrda, i nisu mogli postaviti više od tri šatora. Nakon toga, Turci su videći njihovo postavljanje šatora zapalili vatre oko kraljeve vojske,

i uistinu, vrućina je bila tolika da su se konjanici pekli i nisu mogli niti jesti niti piti. Sljedeće se Baldwin od Fatinora, Bacbaberboc od Tabarije i Leisiusa, sa svoja tri druga suradnika odvojio od vojske, i prešao Saladinu, i što je najtužnije za shvatiti, zanijekao svoju vjeru, predao im se i izdao vojsku kralja Jeruzalema, otkrivajući tešku poziciju u kojoj je on bio.

Nakon toga Saladin pošalje na nas Takedina s dvadeset tisuća odabranih vojnika koji se sjuriše na našu vojsku, i bitka je bješnjela od devetoga sata do večeri. I, zbog naših grijeha, mnogo naših bijaše ubijeno, kršćani bijahu osvojeni, kralj zarobljen, sveti križ zarobljen, a grof Gabula i Milo od Colaterida i Honfroya mlađi i princ Reginald zarobljeni i ubijeni. (...) te je samo manje od dvjesto konjanika i vojnika umaklo. Grof od Tripolija, gospodar Basian i Reginald, gospodar Sidona pobjegoše.

Nakon što je Saladin okupio opet svoju vojsku u nedjelju dođe do Safore i osvoji Saforu i Nazaret te planinu Tabor, a u ponedjeljak dođe do Akre i oni u Akri se predaše. Kao što se predaše i oni u Kaifi, Cezareji, Džafi, Napulju, Rami, Svetom Jurju, Ibelinu, Belleforti, Mirabelu, Tyru, Gwaleru, Gazi i Daruinu. Nakon toga, kad je naša galija otplovila iz Tira, poslali su Sabanija Saladinu kako bi otišao u Jeruzalem da će i oni predati grad. Mi smo pobjegli galijom u Laodiceju i čuli smo da se Tir predao. No, sljedeći gradovi još su sigurni i čekaju pomoć

Iluminacija s prikazom borbe križara i Saracena

U kakvim su se uvjetima križarski vitezovi borili sa Saladinom? Što misliš, zašto su neki od njih prešli na suprotnu stranu? Koja je namjera ovoga pisma i što se njime željelo postići?

zapadne crkve: Jeruzalem, Sur, Askalon, Marchat, Antioh, Lassar, Saona i Tripoli. No, tolika je brojnost Saracena i Turaka da je od Tira koji je opsjedao, pokrivao lice zemlje sve do Jeruzalema, kao bezbrojna vojska mrava, i ako pomoć hitno ne stigne preostalim prije navedenim gradovima i onoj nekolicini preostalih kršćana na istoku, sličnom će sudbinom biti opljačkani od bijesnih nevjernika, žeđajućih za kršćanskom krvlju."

(Ansber, *Fontes Rerum Austriac.* 1 Abth., Vol V, p. 2. Reprinted in Beylagen to Wilken: *Geschichte der Kreuzzüge* Vol. IV, pp. 93-94, trans in Dana C. Munro, „Letters of the Crusaders", *Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, Vol 1:4, (Philadelphia: University of Pennsylvania, 1896), 18 – 20, https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/1187ansbert.asp)

Utvrda Krak de Chevaliers

Pogled na križare sa suprotne strane

Usprkos ovome gubitku, posljednji od preživjelih Franaka, gotovo stotinu pedeset najboljih vitezova, nastavilo se hrabro boriti, ukopavajući se na uzvisini iznad sela Hattin gdje podigoše šatore i organiziraše otpor. No muslimani ih pritisnuše sa svih strana i konačno je ostao stajati samo kraljev šator. Što se nakon toga dogodilo ispripovijedao je Saladinov sin El-Melik el-Efdal, u to doba sedamnaestogodišnjak.

Poraženi križari predaju oružje Saladinu

„Bio sam pored oca tokom bitke kod Hattina. Bijaše to prva bitka koju sam ikada vidio. Kad se kralj Franaka našao na brdu, on i njegovi ljudi izvedoše žestoki napad koji je odbacio naše vojne jedinice do mjesta na kojemu stajaše moj otac. Pogledao sam ga. Bio je zlovoljan. Namršteno je nervozno čupkao bradu. Tada istupi uzviknuvši: „Šejtan ne smije pobijediti!" Muslimani još jednom napadoše brdo. Kad ugledah Franke kako uzmiču pod pritiskom naših jedinica, radostan uzviknuh: 'Pobijedili smo!' No Franci ponovno napadoše iz sve snage i naše jedinice se ponovno nađoše okupljene oko mog oca. On ih sad još jednom pozva da krenu u

Crtež Saladina kako slavi pobjedu

napad, a oni prisiliše neprijatelja da se povuče uz brdo. Ponovno uzviknuh: 'Potukli smo ih!' Moj otac se okrenu k meni i reče: 'Tišina! Slomit ćemo ih tek kad padne šator na brdu!' Prije no što je imao vremena da dovrši ovu rečenicu, srušio se kraljev šator. Sultan tada sjaha sa konja, klecnu na zemlju i zahvali Bogu jecajući od sreće.

Usred uzvika radosti Salahud-Din ustade, uzjaha svoga bojnog konja i krenu prema svome šatoru. Glavni zarobljenici bijahu dovedeni pred njega, osobito kralj Guy i princ Arnat. Pisac Imad ud-Din el-Isfahani, jedan od sultanovih savjetnika, bio je prisutan događaju.

Salah ed-Din je pozvao kralja da sjedne pored njega, a kad je došao red na Arnata, njega je posjeo pored njegovog kralja i podsjetio ga na njegova nedjela: „Koliko puta si se svečano zakleo i prekršio zadanu riječ? Koliko puta si potpisao sporazum koji nikad kasnije nisi poštivao?” Arnat odgovori preko prevodioca: „Kraljevi su se uvijek tako ponašali. Nisam učinio ništa više od toga.” Tokom razgovora Guy je soptao od žeđi, glava mu se ljuljala kao da je pijan, a lice mu je odavalo veliki strah. Salah ed-Din mu izgovori riječi umirenja, naredi da se donese hladna voda koju mu ponudi. Kralj se napio, ostatak dodao Arnatu koji nakon toga ugasi svoju žeđ. Tada sultan reče Guyu: „Nisi zatražio moje dopuštenje da mu daš vode. Zbog toga mu ja ne moram podariti svoju milost”, zapisao je.”

(Amin Maalouf, *Križari u očima Arapa*. Sarajevo: Bemust, 1999., 293 – 295)

Kako zamišljaš Saladina? Što misliš, zašto je tako postupio prema Arnatu?

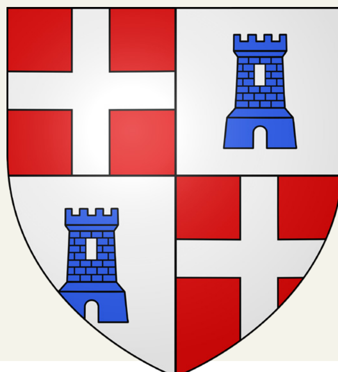
Ivanovci i templari – vojni i civilni život u doba križarskih ratova

Garnier de Nablus deseti je veliki meštar vitezova hospitalaca, neustrašivi vitez Reda svetog Ivana Jeruzalemskog, proslavljeni borac protiv saracenske vojske tijekom Trećega križarskog rata, ponajviše u Bitci kod Arsufa pod zapovjedništvom engleskog kralja Rikarda I. Lavljeg Srca. Posljednji je veliki meštar ivanovaca anglosaksonskog podrijetla.

Prikaz Garniera de Nablusa iz galerije velikih meštara reda Sv. Ivana Jeruzalemskog

Meštarski grb Garniera de Nablusa

Sestra Ubaldesca

Sestra Ubaldesca rođena je u blizini talijanskog grada Pise i u petnaestoj je godini postala redovnica Reda svetog Ivana Jeruzalemskog. Čitav je život posvetila liječenju bolesnih u bolnici koja se nalazila uz ivanovački samostan u blizini Pise. Vrsna je poznavateljica medicine, pučkih i svih drugih načina liječenja.

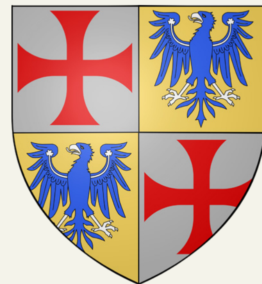

Bolnički pribor za operacije

Crteži za dijagnozu bolesti

Pijavice za vađenje krvi

Robert IV. od Sabléa gospodar je Sabléa, vlastelinstva u pokrajini Anjou u Francuskoj, sin Roberta III. od Sabléa, jedan od vojskovođa engleskog kralja Rikarda I. Lavljeg Srca, jedanaesti veliki me štar vitezova templara i gospodar Cipra. Njegova je žena Clemence de Mayenne, a ima sina Geoffroyja. Rođen je u obitelji cijenjenih ratnika u pokrajini Anjou i jedan od vodećih kraljevskih anžuvinskih vazala – vlasnik velikih dijelova zemlje u dolini rijeke Sarthe. Priključio se redu vitezova templara i zbog svojih sposobnosti vrlo brzo napredovao. Vodio je mornaricu kralja Rikarda I. Lavljeg Srca od Engleske do Mediterana, usputno sudjelujući i u Rekonkvisti. U Trećem križarskom ratu sudjelovao je u Svetoj zemlji kao jedan od vojskovođa velike Rikardove vojske i pobijedio u mnogim bitkama, uključujući i važnu bitku kod Arsufa u kojoj su Rikard, templari i ivanovci pobijedili jake Saladinove snage. Nakon što je pristupio redu templara, vrlo brzo, za samo godinu dana postao je, uz Rikardovu potporu, i njihov veliki meštar.

Meštarski grb Roberta IV. od Sabléa

Iluminacija s prikazom borbe Rikarda Lavljeg Srca i Saracena

Literatura rabljena u projektu „Povijest u slikama” i preporuke za daljnje čitanje i samostalno istraživanje

Bachrach, Bernard S. (1993). *Fulk Nerra, The Neo-Roman Consul 987 – 1040 – A Political Biography of the Angevin Count*. Berkeley: University of California.

Barter James (2005). *The Working Life: A Medieval Knight*. Farmington Hills: Thomson Gale.

Boretius, Alfred; Krause, Victor ur. (1897). *Monumenta Germaniae Historiae, Legum*. Sectio II, Tome II, pp. 314. – 319. Reprint u Roy C. Cave & Herbert H. Coulson, ur. (1965). *A Source Book for Medieval Economic History*. Milwaukee: The Bruce Publishing Co., pp. 133 – 134.

Bradbury, Jim (2007). *The Capetians: Kings of France, 987 – 1328*. Continuum Books.

Brdal, Željko; Madunić, Margita (2015.). *Tragom prošlosti 6*. Udžbenik za povijest u šestom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.

Brdal, Željko; Madunić, Margita Kaniški, Rajković, Toni (2020.). *Klio 6*. Udžbenik za povijest u šestom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.

Duggan, Anne (2000). *Nobles and Nobility in Medieval Europe: Concepts, Origins, Transformations*, Boydell, Woodbridge.

Hooper, Nicholas; Bennett, Matthew (1996). *Cambridge Illustrated Atlas. Warfare. The Middle Ages 768 – 1487*. Cambridge: Press Syndicate of University of Cambridge.

Hunt, Norman Bankroft (2009). *Living in the Middle Ages*. New York: Thalamus Publishing.

Luscombe, Davide; Riley-Smith Jonathan, ur. (2006). T*he New Cambridge Medieval History. Volume IV: c. 1024 – c. 1198.* Cambridge: Cambridge University Press.

Madden, Thomas F. (2009). *The Medieval World I: Kingdoms, Empires, and War*. Saint Louis: Recorded Books LLC.

Maalouf, Amin (1999). *Križari u očima Arapa*. Sarajevo: Bemust.

McKitterick, Rosamond, ur. (2006). *The New Cambridge Medieval History. Volume II: c. 700 – c. 900*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nicolle, David (1998). *Saladin's Greatest Victory*. Oxford: Osprey Publishing.

Nicolle, David (2003). *The First Crusade. 1096 – 99*. Oxford: Osprey Publishing.

Nicolle, David (2006). *The Third Crusade. 1191. Richard the Lionhear, Saladin and the struggle for Jerusalem*. Oxford: Osprey Publishing.

Nicholson, Helen (1997). „Women on the Third Crusade” u *Journal Medieval History*. Vol. 23, No. 4, pp. 335 – 349. Elsevier Science Ltd.

Riche, Pierre (1983). *The Carolingians: The Family who forged Europe*. University of Pennsylvania Press.

Siraisi, Nancy G. (1999). *Medieval and Early Renaissance Medicine. An Introduction and Practice*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Struckmeyer, Myra (2006). *Female hospitallers in the twelfth and thirteenth centuries*. Chapel Hill: Univiersity of North Carolina.

https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/sbook1h.asp

https://www.usna.edu/Users/history/abels/hh381/Itinerary%20of%20Richard%20I_march.htm

www.povijestuslikama.eu

L00370